

О. О. Баковецька, О. В. Бобіна, О. П. Тригуб, Д. Ю. Щербак

Миколаїв

МИКОЛАЇВ – місто обласного значення, адміністративний, економічний, культурний центр [Миколаївської області](#). Виконує також функції райцентру Вітов. р-ну (до 2016 – Жовтневий район) і Миколаївського району. Має статус істор. насел. місця (від 2001). М. належить до істор.-геогр. р-ну Пн. Причорномор'я; знаходиться в пд. частині Микол. обл., у межах Причорноморської низовини та степ. фіз.-геогр. зони, навколо гирла р. Інгул, де вона впадає в Південний Буг; за 65 км від Чорного моря, 480 км від Києва, 429 км від Вінниці, 392 км від Запоріжжя, 321 км від Дніпра, 182 км від Кропивницького, 132 км від Одеси та 71 км від Херсона. За бл. 50 км у пд. напрямі Бузький лиман (М. переважно лежить на його лівому березі), що є естуарієм Пд. Бугу, зливається з Дніпров. лиманом (див. Дніпровсько-Бузький лиман). Пл. міста 259,8 км². За переписом насел. 2001, проживали 514 136 осіб (складає 98,4 % до 1989): українців – 72,7 %, росіян – 23,1 %, болгар і білорусів – по 0,8 %, євреїв – 0,5 %, вірмен – 0,4 %, молдован – 0,3 %. За оцінкою Держ. служби статистики України, станом на 1 січня 2013 чисельність насел. становила 496 188, на 1 січня 2015 – 494 763, на 1 січня 2017 – 490 762 особи; за інформацією Гол. упр. статистики у Микол. обл., станом на 1 квітня 2018 – бл. 485,4 тис. осіб. М. поділений на 4 р-ни: Центральний (79,6 км²; на Пн. Зх. міста, охоплює його істор. центр), Інгульський (45,2 км²; на Сх.), Заводський (53,20 км²; на Зх.) і Корабельний (75,8 км²; на Пд.). Істор. місцевості: Аляуди, Балабанівка, Богоявленське (або Вітовка), Варварівка, Велика Корениха, Дикий Сад, Залізничне Селище, Кульбакине, Ліски, Мала Корениха, Матвіївка, Намив, Новий Водопій, Північний, ПТЗ, Ракетне Урочище, Селище Горького, Соляні, Спаський пагорб, Старий Водопій, Сухий Фонтан, Темвод, Тернівка, Широка Балка, Ялти та ін. Гол. магістралі міста: проспекти – Центральний, Богоявленський, Героїв України, Корабелів, Херсонське шосе, Одеське шосе; вулиці – Соборна, Велика Морська, Садова, Пушкінська, Космонавтів, Троїцька, Генерала Карпенка, Озерна, Лазурна. У М. – понад 220 зелених зон (12 парків і 98 скверів). Об'єкти природно-заповід. фонду (1184 га, або 4,5 % міської тер.): заг.-держ. значення – Миколаївський зоопарк; місц. – заказники Балабанівка (ліс.), Жовтнєве водосховище

(гідрол.), пам'ятки природи Дуб на розі вул. Артилерійська та Велика Морська, Дуб звичайний на вул. Адмірала Макарова, № 14, Дуби черешчаті на вул. Адміральська, № 22 та Адмірала Макарова, № 1, сквер «Пам'ять» (усі – ботан.), Турецький фонтан (гідрол.), заповідне урочище Дубки, парки-пам'ятки садово-парк. мистецтва: Аркасівський сквер, ім. 68-ми моряків-десантників, Ліски, Народний сад, Перемоги (найбільший у місті; на правому березі Інгулу, уздовж проспекту Героїв України; закладений навесні 1945 на честь перемоги над нацизмом), Флотський, Юних Героїв, Юність. Популярними також є парк Богоявленський, сквери ім. О. Пушкіна, ім. Т. Шевченка, ім. В. Чорновола, ім. В. Лягіна, Каштановий (встановлено пам'ятник святителю Миколаю – небес. покровителю міста), Манганарівський, Ради Європи, подвигу ліквідаторів аварії на ЧАЕС, Металургів, Водолій та ін. Гол. пляжні зони відпочинку: «Намив», «Стрілка», «Яхт-клуб», «Чайка». М. є вузлом важливих шляхів автомобіл., автобус., залізнич. та водного сполучень. Через місто проходить низка автошляхів європ., міжнар. і нац. значень. Функціонують залізничні вокзали М.-Пасажирський і М.-Вантажний, міжміс. і приміс. автовокзали, автостанції «Південна» та «Дачна». Громад. транспорт представлений маршрут. таксі (понад 50 міських автобус. маршрутів), а також 6-ма трамвай. і 6-ма тролейбус. маршрутами, що обслуговуються комунал. підприємством «Миколаївелектротранс». 1 квітня 2017 держ. підприємство «Адміністрація річк. портів» почало здійснювати пасажир. перевезення річк. пасажир. транспортом сполученням Каботажний спуск–Мала Корениха. У червні 2017 компанія «Нібулон» відновила швидкісне річк. сполучення з Кінбурнською косою, с. Ковалівка (Микол. р-н), містами Вознесенськ, Нова Одеса й Очаків (усі – Микол. обл.). М. – чл. Міжнар. Чорномор. клубу та Міжнар. асамблеї столиць і великих міст СНД. Згідно з укладеними угодами про співробітництво, партнерами М. є міста Батумі (від 1995), Боржомі (від 2006), Кутаїсі (від 2012; усі – Грузія), Трієст (Італія, від 1996), Бурса (Туреччина), Тяньцзінь (обидва – від 2001), Дечжоу (від 2009), Чжоушань (від 2016; усі – Китай), Галац (Румунія, від 2003), Плевен (Болгарія, від 2005), Могильов (від 2009), Браслав. р-н (від 2013; обидва – Білорусь), о-в Тінос (Греція, від 2012).

Тер. сучас. М. з найдавніших часів була привабливою для заселення та сприятливою для ведення госп. діяльності (м'який помірно континентал. клімат, потужні водні артерії, близькість до моря, багата і різноманітна флора та фауна). Поселення на берегах Пд. Бугу та Інгулу існували вже наприкінці пізнього палеоліту – приблизно 20 тис. р. тому. Низка колиш. поселень на тер. М. (зокрема pobl. Астрономічної обсерваторії Миколаївської й у Спас. урочищі) відносяться до епохи неоліту (5–4 тис. до н. е.). 1927 над Бузьким лиманом уродженець М. археолог Ф. Камінський відкрив залишки кіммерій. поселення білозер. культури епохи пізньої бронзи, що отримало в істор. науці назву Дикий Сад (1300–900 р. до н. е.). Це велике (понад 3 га) укріплене городище з високорозвиненою на той час культурою, склад. соц. організацією; на думку науковців, виконувало роль політ. та воєн. центру земель від Дунаю до Дніпра та від узбережжя Чорного моря до Пн. сучасних Микол.,

Одес. та частково Херсон. обл. Встановлено, що мешканці Дикого Саду займались хліборобством, скотарством, ремісництвом (місц. ливарники виготовляли прикраси та зброю). Розташування городища та низка знайдених артефактів підтверджують думку, що Дикий Сад був також портом на торг. шляху, що з'єднував бас. Чорного та Балтій. морів через Західний Буг і Пд. Буг. У різні часи Пн. Причорномор'я (зокрема й тер. сучас. М.) перебувало під контролем сх. слов'ян, кочових племен печенігів і половців. Яскравий період історії до заснування міста пов'язаний з місцевістю Вітовка, або Богоявленське, що знаходиться в пд. частині тер. ниніш. Корабел. р-ну. За даними археол. дослідж., у різні періоди, починаючи з епохи заліза, у р-ні Вітовки перебували кіммерійці, скіфи (від них залишилися кургани), греки, давні слов'яни (анти). Пам'ятки археології нац. значення: античні городище (урочище Сіверсів Маяк), поселення і некрополь Хата Дідова-1 (урочище Хата Дідова) та багаточисл. поселення-городище (на тер. Миколаївського суднобудівного заводу), рим. військ. табір Хата Дідова-3 (урочище Хата Дідова). Починаючи від 9 ст., тут виникали форпости Київ. Русі на шляху «із варягів у греки». Від серед. 13 ст. – під владою Золотої Орди. 1362 причорномор. землі відійшли під контроль Великого князівства Литовського. Для забезпечення обороноздатності прикордон. тер. Литов. держави, за умов постій. загрози від кочових племен, тут прискореними темпами збудували низку укріпл. пунктів. Одним із них стала засн. 1399 на березі Бузького лиману князем Вітовтом фортеця Вітовка, що також слугувала митницею, де здійснювали контроль за торгівлею з татарами. У 15 ст. литов. влада на землі Побужжя вже не поширювалася. Надалі навколишні спустошені степи входили до володінь Осман. імперії. М. як центр воєн. кораблебудування виник у період інтенсив. заселення й освоєння Рос. імперією земель Пн. Причорномор'я, здобутих у результаті рос.-турец. війн 2-ї пол. 18 ст. Засн. міста був держ. і воєн. діяч катеринин. епохи князь Г. Потьомкін (1739–91). Офіц. датою заснування М. вважають 27 серпня (за старим стилем) 1789, коли за наказом Г. Потьомкіна верф, що розпочали будувати побл. гирла Інгулу ще 1788, в пам'ять про взяття рос. військами турец. фортеці Очаків у день святителя Миколая «слід було іменувати містом Миколаєвом». Статус міста офіційно надано в жовтні 1790. У тому ж році перейменовано Вітовку на Богоявленське. Це місце виявилось максимально сприятливим й для становлення майбут. воєнно-мор. центру, оскільки було глибоководним і віддаленим від моря, що давало можливість безперешкодно переправляти звідси через водні артерії до Чорного моря судна з великою осадкою та робило місто більш захищеним у разі воєн. небезпеки. У подальшому Г. Потьомкін до самої смерті активно та наполегливо опікувався стрімким розвитком міста, зокрема його прискореним заселенням, залученням фахівців, забудовою передмістя, спорудженням кораблів. Відомим будівничим М. був М. Фалєєв, під керівництвом якого споруджували верф, порт і перші будівлі на тер. міста: Адміралтей. собор (св. Григорія Великої Вірменії) на центр. площі, кадет. корпус, солдат. казарми, магазини, майстерні, канат. і зброя. заводи тощо. Розроблення ген. плану забудови міста та проектів перших гол. споруд Миколаєва (Адміралтей. собору, магістрату, лавок Молдов. дому, Спас. і Богоявлен. палаців для Г.

Потьомкіна) здійснив с.-петербур. арх. І. Старов. Значну роль у плануванні міста відіграли воєнні інж. І. Князєв і Ф. Деволян. Початк. план міста передбачав прямі вулиці та правил. форми квартали, поділ міста на 3 осн. р-ни: Адміралтейство (тер. розташування верфі на Інгулі), воєнне та цивіл. передмістя. У грудні 1789 за проектом корабел. майстра С. Афанасьєва на микол. верфі був споруджений перший елінг (спец. приміщення для будівництва суден), а у серпні 1790 спущений на воду первісток микол. суднобудування – 50-гармат. фрегат «Святий Миколай». Згодом корабел. майстер О. Соколов збудував фрегати «Григорій Великої Вірменії», «Легкий» і «Швидкий». 1791 у М. було лише 26 дворів і мешкали 147 осіб. 1792 вже проживали 1566 осіб, діяли 185 магазинів, лавок і погребів, а також торг. ряди. 1792–95 через Інгул споруджено перший понтон. міст. 1794–96 сюди з Херсону переведено Чорномор. адміралтей. правління. До 1900 М. був резиденцією гол. командирів Чорномор. флоту. 1805 гол. командир дістав права військ. губернатора М. і Севастополя. Адміністративно 1795–96 М. належав до Вознесен. намісництва; 1797–1802 – до Новорос., 1803–1920 – до Херсон., 1922–25 – Одес. губ. Від жовтня 1802 до травня 1803 та від грудня 1920 до жовтня 1922 – центр Миколаївської губернії. У жовтні 1803 імператор Олександр I затвердив перший герб Миколаєва, що був дійсний до 1883. Зображені на гербі митра та посох (атрибути єпископ. церк. влади) означали духов. зв'язок зі святителем Миколаєм і символізували перемогу християнства на землях, відвойованих у мусульман. Туреччини. Під час рос.-франц. війни 1812 з моряків М. та Севастополя був сформований 75-й корабел. екіпаж, що брав участь у багатьох воєн. діях. Також до боїв залучали Бузьке козацтво та ескадрон, створений з місц. жителів.

Новий поштовх у розвитку суднобудування, соц.-екон. та культур. підйомі М. пов'язаний з діяльністю на посаді гол. командира Чорномор. флоту та воєн. губернатора М. адмірала О. Грейга (1816–33). У Микол. адміралтействі він запровадив механізацію робіт, використання парових машин, досконаліших конструкцій суден, у цей час почали завозити донец. кам'яне вугілля. Тоді ж спорудили нові стапел. місця та створили нове (Спас.) адміралтейство на Бузькому лимані (заг. кількість елінгів відтоді становила 11). У місті за часів О. Грейга з'явилися: Мор. (нині Микол.) астроном. обсерваторія, училища для хлопчиків і дівчат нижчих чинів, міський банк (створ. на кошти флоту), перший водогін (Спаський), Купец. пристань, цегел., черепич. і фаянс. заводи, мех. млин, лісопильня та пивоварня; здійснили масштабні роботи з благоустрою: озеленення, освітлення, заощення вулиць. За розпорядженням О. Грейга проклали лінії оптич. телеграфу до Севастополя й Ізмаїла (нині Одес. обл.). 1833–51 гол. командиром Чорномор. флоту і портів на Чорному морі, військ. губернатором М. і Севастополя був М. Лазарев. У період Крим. війни 1853–56 Микол. адміралтейство задіяне для постачання флоту та армії; у цей час посаду начштабу Чорномор. флоту обіймав В. Корнілов. З М. відправили бл. 4 тис. осіб для забезпечення оборони Севастополя. Велику кількість будівель переобладнали під шпиталі для поранених. З метою попередження можливого вторгнення до М. кораблів і військ антирос.

коаліції силами микол. військових і мирного насел. зведені укріплення на підступах до міста. Кілька спроб оволодіти М. після захоплення Севастополя виявилися невдалими. За Париз. мирним договором 1856 Рос. імперії було заборонено мати військ. флот на Чорному морі (це право відновлено 1871 під час Лондон. конф.). Протягом зазнач. періоду посади гол. командира Чорномор. флоту не існувало, натомість воен. губернаторами М. були Г. Бутаков (1856–60) та Б. фон Глазенап (1860–71). За період діяльності останнього в місті відкрили комерц. порт для заходу іноз. суден (1862), митницю й іноз. консульства, побудували пристані. Для облаштування життя інвалідів – учасників Крим. війни 1861 на Пд. Сх. Микол. п-ова розпочали будівництво т. зв. інвалід. хуторів. У цей період заснували ремісн. школу, пед. курси, чол. г-зію, жін. прогімназію та кілька приват. шкіл і пансіонів, 27 шкіл грамотності, Пд.-слов'ян. пансіон (для виховання майбут. політ. еліти країн Балкан. п-ова), перший дитсадок; міський статистич. комітет, кілька банків і комерц. т-в; товариства мор. лікарів, лоцманів, відділ. Рос. імператор. тех. товариства. 1865 почав виходити «Николаевский вестник». 1871 під керівництвом ученого та винахідника в галузі артилерії К. Константинова введено в дію Миколаївський ракетний завод. 1873 прокладено залізницю, що сполучала М. із Харковом. У травні того ж року на Собор. площі відкрито пам'ятник О. Грейгу, що став однією з гол. пам'яток і «візитівок» міста (1922 демонтовано більшовиками). 1881 побл. Собор. площі побудовано приміщення приват. театру К. Монте. 1894 новим власником театру став купець Я. Шеффер, завдяки якому регулярно відбувалися виступи славетних діячів культури, зокрема Ф. Шаляпіна, В. Комісаржевської, М. Дальського, братів Адегельмів, В.Мейєрхольда, В. Маяковського, корифеїв укр. театру М. Кропивницького, П. Саксаганського, М. Садовського, І.Карпенка-Карого, М. Заньковецької, М. Старицького. 1896 у театрі Я. Шеффера відбувся перший у М. сеанс сінематографа, 1900 – у виконанні трупи М. Кропивницького перша в Україні прем'єра опери «Катерина» М. Аркаса (1853–1909) – уродженця М., композитора-аматора, культ.-осв. і громад. діяча, історика-аматора, мецената, землевласника. У місті також народився його син – військовик, актор, режисер М. Аркас (1880–1938) і внук – філолог-еллініст, історик М. Аркас (1898–1965). У 1900 з ініціативи РМТ відкрито Микол. імператор. муз. училище (нині Миколаївський коледж музичного мистецтва). 1882 у М. з'явилася перша річк. пристань Вознесенська, через яку здійснювали пароплавне сполучення міста з Вознесенськом, 1889 з ініціативи Є. Голікова (майбут. командира броненосця «Князь Потьомкін-Таврійський», вбитого під час повстання 1905) відкрили річк. яхт-клуб. 1894–97 брати А. і Л. Донські на базі майстерні з ремонту с.-г. інвентарю заснували мех. завод (від 1922 – завод «Плуг і молот», від 1937 – «Дормашина», від 2003 – «Дормаш»), що виробляв с.-г. машини та інвентар, парові котли, вали, вісі тощо. 1895–97 бельг. промисловці Г. Франсуа й Е. Делуа побудували на березі Бузького лиману приват. суднобуд. завод «Анонімне товариство корабел. верфей, майстерень і ливарень у місті Миколаєві “Наваль”» (нині Чорноморноморський суднобудівний завод). 1908 до цього підприємства приєднали розташ. поряд із ним Чорномор. завод з виробництва котлів, локомотивів, артилер. снарядів. У зв'язку з тех. відсталістю держ. суднобуд. заводу Микол.

адміралтейства та його неспроможністю забезпечити потреби Чорномор. флоту в сучас. броненос. кораблях, а також фінанс. труднощами в мор. відомстві, тер. та споруди адміралтейства передали акц. Рос. суднобуд. товариству під будівництво нового сучас. підприємства. Відбудований 1911–13 завод, що отримав назву «Россуд», вирізнявся високим тех. рівнем і передовою організацією вироб. процесу. За Всерос. переписом насел. 1897, тут мешкали 92 тис. осіб. На поч. 20 ст. М. був знач. пром. центром (1913 працювали 43 великих і 659 дріб. підприємств). Розвиток економіки міста супроводжувався зростанням чисельності багатонац. за складом робітн. класу, зокрема й за рахунок селянства. Водночас через скрутне матеріал. становище та незадовіл. умови праці робітників у М. активізувався протест. рух соц.-політ. спрямування. 1901 утвор. міський комітет РСДРП. Рівень соц.-політ. напруги значно зріс у період революції 1905–07. У 1907 з ініціативи М. Аркаса засн. Миколаївське товариство «Просвіта», що ставило за мету (відповідно до статуту) «допомогти розвиткові укр. культури і просвіти українського народу його рідною мовою». Черг. хвиля протест. виступів після віднос. затишшя була спричинена тяжкими для широких верств насел. наслідками, зумовленими участю Рос. імперії у 1-й світ. війні, а також активізацією діяльності ліворадикал. організацій. Найбільш потужною акцією протесту антивоєн. та рев. характеру в М. став 42-денний страйк на заводі «Наваль», організов. на поч. 1916 більшовиками. Після Лютн. революції 1917 у М. також відбулися кардинал. зміни в організації упр. та утворилося т. зв. двовладдя. 5(18) березня гол. керівництво містом передано міським думі та управі на чолі з міським головою М. Леонтовичем (очолював також Миколаївське товариство аматорів природи). Майже одночасно в М. виникли місц. ради робітн. депутатів і військ. депутатів, що 24 квітня об'єдналися. Президію об'єднаної ради очолив Я. Ряппо, а його 1-м заст. став В. Каушан (обидва були меншовиками). У Микол. раді, що завдяки підтримці робітників мала величез. вплив на ситуацію в місті, переважали меншовики й есери. 5 травня 1917 створ. Центр. бюро профспілок М. Укр. нац. рух мав у М. слабку соц. базу і був представлений радою об'єдн. укр. організацій, що мала незначне представництво в публіч. органах влади, зокрема міській думі та раді. Падіння життєвого рівня насел. призвело до поступового зростання популярності більшов. гасел, зокрема про вихід Росії з війни, повну передачу влади в країні та на місцях радам, вирішення нагал. проблем людей. У результаті перевиборів до Микол. ради у вересні 1917 більшовики збільшили свою фракцію до 45-ти осіб (у 9 разів порівняно з поперед. скликанням), а їхній представник О. Зимак став заступник голови Я. Ряппо. Більшов. переворот 1917 у Петрограді (нині С.-Петербург) зумовив у М. політ. кризу навколо питання про керів. місц. орган влади. Постанова виконав. бюро Микол. ради про перехід усієї влади в місті до ради робітн. і військ. депутатів не була підтримана пленумом, що визнав підпорядкування міської влади УЦР. На владу в місті в цей період претендували т. зв. рев. штаб на чолі з Я. Ряппо (до його складу входили представники думи та ради), міська дума, рада робітн. і військ. депутатів, а також рада об'єдн. укр. організацій. Ситуація розв'язалася через проведення на поч. січня 1918 перевиборів: 60 % новообр. органу склали більшовики та ліві есери. На

найближчому пленумі ради переваж. більшістю голосів прийнято рішення про перехід влади до Микол. ради. Під час воєн. дій 1918–20 місто в різні періоди перебувало під контролем більшовиків, австро-нім. військ (у цей час офіційно поширювалася влада спочатку УЦР, а потім – Гетьманату П. Скоропадського), військ Антанти, білогвард. армії під проводом А. Денікіна тощо. Після відступу денікінців на поч. лютого 1920 М. на тривалий період опинився під владою більшовиків. 1917 тут мешкали 117,6 тис., 1920 – 108,8 тис., 1926 – 105 тис., 1939 – 169 тис. осіб. Від грудня 1920 до жовтня 1922 – центр Микол. пов.; від квітня 1923 до липня 1930 – Миколаївської округи. 1932–37 – у складі Одес. обл. Відтоді – центр Микол. обл.

Після воєн. дій 1918–20 більшість підприємств не працювали. Валова продукція промисловості міста становила лише 12 % порівняно з 1913. Вантажообіг порту скоротився в 4 рази. У квітні 1923 заводи «Россуд» і «Ремсуд» були зупинені. Усі суднобуд. роботи здійснювали на заводі «Наваль». За різними підрахунками, безробітними залишалися від 7-ми до 16-ти тис. осіб. 1921 голод охопив села і міста, почалися епідемії тифу та холери. 1921–23 у М. недоїдали 85 % жит., з них голодували бл. 35 %. У цей час у М. функціонували 12 міжнар. благодій. організацій допомоги в боротьбі з голодом; з них найбільші – «АРА», «Джойнт», «Місія Нансена». Позитивно вплинуло на соц.-екон. становище міста і якість життя його мешканців запровадження НЕПу. Почав нарощувати вироб-во завод «Наваль»: якщо 1923 на ньому працювали 3 тис. робітників, то 1924 – вже 6 тис., а 1926 – понад 7 тис. Поступово зростала й продуктивність праці. Після оголошення курсу на індустріалізацію у М. швидко відновили суднобудування, особливо військове. Почало розвиватися машинобудування. 1928 відновлено роботу суднобуд. заводу «Россуд» (від 1930 – ім. 61-го комунара, від 2016 – Микол. суднобуд. завод). Збільшено обсяги виробництва кораблів і підвод. човнів на заводі ім. А. Марті (нині Чорномор. суднобуд. завод). У 1930-х рр. реконструйовано та збудовано понад 50 підприємств; серед них – Микол. монтажно-вироб. підприємство «Електромортрест» (див. «Екватор»), Микол. теплоелектроцентрально, завод шлях. обладнання, найбільший у СРСР порт. елеватор. До поч. 1941 кількість робітників, задіяних у промисловості, досягла бл. 50 тис. осіб. У 1930-х рр. споруджено 59 багатоквартир. (дво- або триповерхових) будинків, прокладено 20 км трамвай. колій, 104 км водогону та 35 км каналізації. У міжвоєн. період у місті функціонували кораблебуд. (нині Кораблебудування Національний університет ім. адмірала Макарова) і пед. (нині Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського) інститути, 9 спеціалізов. професій. навч. закладів, зокрема військ.-мор. авіац. училище ім. С. Леваневського (нині Миколаївський спеціалізований центр бойової підготовки авіаційних фахівців Повітряних Сил Збройних сил України; від його авіаремонт. майстерень веде свою історію Миколаївський авіаремонтний завод «НАРП»); 38 заг.-осв. шкіл, 54 дитсадки і 10 ясел; Миколаївська обласна філармонія, рос. драм. театр (нині Миколаївський академічний художній російський драматичний театр) і україномов. ТЮГ (нині Миколаївський

академічний український театр драми та музичної комедії), 3 кінотеатри. Експонатами з розкопок Ольвії (див. «Ольвія» Національний історико-археологічний заповідник Інституту археології НАНУ) поповнився істор. музей (нині Миколаївський обласний краєзнавчий музей), нові полотна з'явилися в худож. музеї (нині Миколаївський художній музей ім. В. Верещагіна). Виходила обл. г. «Більшовицький шлях» (засн. 1917 під назвою «Пролетарський прапор»; нині «Южная правда»). 1931 у М. відомий рад. кінорежисер В. Пудовкін знімав х/ф «Дезертир»; а 1936 у с. Гур'івка (нині Новоодес. р-ну), поблизу М., кінорежисер І. Пир'єв – один з перших у СРСР звук. фільмів «Трактористи». 1923 унаслідок українізації почали діяти курси з підготовки та перепідготовки вчителів і працівників держ. установ, платні курси української мови й українознавства. За формал. ознаками місто швидко «українізувалося», але на поч. 1930-х рр. коренізація була згорнута, розпочався процес русифікації. Невід'єм. рисою комуніст. режиму стала боротьба з релігією: руйнували храми або використовували їх для госп. та ін. потреб. Напр., у Адміралтей. соборі (1937 більшовики його підірвали) розмістили Музей революції, у католич. костелі – Худож. музей, у хорал. синагозі – Музей природи, в одній із синагог – ТЮГ; низку ін. культ. споруд перетворили на Будинки культури, кінотеатри, склади та сховища. Комуніст. режим вів постійну боротьбу з інакомисленням політ. репресіями. До 1924 було заборонено «Просвіту», некомуніст. укр., євр. і нім. партії. У 2-й пол. 1930-х рр. найбільших репресій зазнали адміністрація та інж. суднобуд. заводів. За однією із сфальсифіков. справ на заводі ім. А. Марті засудили 134 особи, з них 68 – до тривалих років ув'язнення (23 особи, відбуваючи покарання, померли), 66 – до розстрілу. Багато репресованих було серед тех. фахівців, наук., твор. та пед. інтелігенції. Значна кількість людей потерпала від голодомору 1932–33. У роки нім.-румун. окупації (17 серпня 1941 – 28 березня 1944) на тер. с-ща Темвод, на правому березі Інгулу, діяв один з найбільших концтаборів регіону – «Шталаґ-364». Нацисти вбили 105 361 особу, з них 74 662 – мирних жит. області, 30 699 – військовополонених. 25 тис. осіб вивезли на роботи до Німеччини. На тер. М. та Микол. обл. діяли 110 підпіл. організацій, партизан. загонів і диверсійно-розвідуваль. груп; серед них – «Миколаївський центр», «Центр», «Патріот Батьківщини», «Партизанська іскра». Підпільникам П. Гречаному, Д. Дяченко, В. Лягіну, В. Моргуненку присвоїли звання Героя Рад. Союзу посмертно. Була створена й розгалужена мережа підпілля ОУН–УПА. Провідником обл. проводу став Д. Яворський. При звільненні М. відзначилися 68 моряків-десантників під командуванням К. Ольшанського (див. Миколаївська десантна операція). На час визволення в місті мешкало лише 63 тис. жит., 1946 їх було 166,7 тис., 1950 – 173 тис., 1959 – 226 тис., 1979 – 439,9 тис. осіб. 29 березня 1944 відновили роботу суднобуд. заводу ім. 61-го комунара. За півроку після визволення області повністю або частково стали до ладу 216 підприємств союз. та респ. підпорядкування, а також місц. промисловості. Швидкими темпами у місті відновили та побудували 91,5 тис. м² житл. площі. 1945 функціонували 2 ВНЗи, 14 технікумів, 717 шкіл; 4 театри, філармонія, 13 кінотеатрів, 139 б-к, 12 Будинків культури.

У післявоєнні роки й у наступ. період збудовані Миколаївський суднобудівний завод «Океан», Пд. турбін. завод (див. «Зоря»-«Машпроект»), Миколаївський глиноземний завод, Дніпро-Бузький морський порт, трансформатор. і конденсатор. заводи, завод підйомно-транспорт. устаткування, комбінат силікат. виробів, домобуд. комбінат, трикотажне об'єдн. (див. Миколаївська трикотажна фабрика «Аура»), взуттєва та швейна ф-ки, скляно-парфумер. завод (див. «Алые паруса»), Микол. ВО пивовар. промисловості (див. Миколаївський пивоварний завод і Миколаївський пивзавод «Янтар») та ін. На микол. суднобуд. заводах налагодили серій. випуск низки нових типів суден, що відповідали тогочас. рівню. З-д «Дормашина» впровадив у виробництво нові складні шлях. машини. З-д ім. 21-ї річниці Жовтня, єдиний у СРСР, випускав насоси для дизел. промисловості. З-д металоконструкцій виготовляв телевіз. вежі для багатьох міст СРСР. Зарубіжні замовлення виконували Чорномор. ремонтно-мех. і Микол. інструментал. заводи. 1954 засн. технікум підготовки культ.-осв. працівників (нині Миколаївський коледж культури і мистецтв), 1961 – Миколаївську кінноспортивну школу, 1979 – школу-інтернат спорт. профілю (нині Миколаївське вище училище фізичної культури), 1984 – Микол. філію Одес. с.-г. інституту (нині Миколаївський національний аграрний університет), 1996 – Микол. філію Нац. університету «Києво-Могилян. академія» (нині Чорноморський національний університет ім. Петра Могили). 1959 почала працювати Микол. студія телебачення. 1962 на базі суспільно-вироб. проектно-конструктор. лаб. засн. ПКБ електрогідравліки Держплану УРСР (нині Імпульсних процесів і технологій Інститут НАНУ). 1970 засн. Миколаївський обласний театр ляльок. Від того ж року діє обл. організація НСХУ (1971 відкрито Будинок художників), від 1974 – НСПУ. На поч. 1960-х рр. у М. було збудовано понад 100 тис. м² житл. площі. 1965 відкрито новий міст через Пд. Буг – Варварівській (або Південнобуз.), що став єдиним у СРСР, розведення якого здійснювали горизонтально з поворотом на 90° на центр. опорі. Шир. мосту становить 15,7 м, довж. – 750,7 м (заг. з косою – бл. 2 км). Тоді ж уведено в експлуатацію гол. спорт. арену Микол. обл. – стадіон «Суднобудівник» на 25 тис. місць. 1967 зведено новий Палац культури і техніки Чорномор. суднобуд. заводу з двома залами на 1200 і 400 місць; 1971 – широкоформат. кінотеатр «Юність». 1981 завершено будівництво нового Інгул. мосту (довж. 422 м, шир. 18,5 м, розвідна частина становить 76,25 м; розвід. прогін забезпечив проходження габариту завдовжки 55 м і заввишки 60 м). У наступ. році відкрили нове приміщення спорт. школи «Надія» зі спорт. залом пл. 900 м² і 1-у чергу дит. м-ка «Казка», у створенні якого взяли участь майстри: архітектори, художники, будівельники, теслярі, чеканники та ін. Славет. подією в історії М. стала унікал. кругосвітня подорож 1987–88 команди яхти «Ікар» у складі 7-ми осіб на чолі з Б. Немировим: протягом 325-ти днів екіпаж подолав шлях у 31 тис. миль. Першим очільником М. пострад. періоду був Ю. Сандюк (1990–94), у подальші роки – О. Бердніков (1994–98), А. Олійник (1998–2000), В. Чайка (2000–13), Ю. Гранатуров (2013–15), від 2015 – О. Сенкевич. Нині до водного транспорту міста також належать: підприємство «Термінал-Укрхарчозбутсировина» (спеціалізується на торгівлі соняшник. олією та меласою, наданні послуг з транспортно-експедитор.

обслуговування вантажів, що перевозять наливом), Миколаївський річковий порт Акц. судноплав. компанії «Укррічфлот» (здійснює переробку таких вантажів, як метал, ліс, вугілля, кокс, металобрухт, залізноруд. концентрат, хім. добрива, продукція с. господарства, надає послуги із супроводу вантажів, комплекс. обслуговування флоту), держ. підприємство «Стивідорна компанія “Ольвія”» (спеціалізується на перевантаженні з різноманіт. видів транспорту ген. вантажів, зокрема й тих, що потребують спец. умов перевантаження та зберігання, та вантажів, що перевозять навалом), Микол. філія держ. підприємства «Адміністрація мор. портів України», Миколаївський морський порт (одне з провід. держ. підприємств транспорт. галузі України з переробки експорт., імпорт., каботаж. вантажів, забезпечення транзит. перевезень різноманіт. вантажів, як ген., так і навалювал.), мор. спеціалізов. порт «Ніка-Тера» (сучас. високомеханізов. диверсифіков. порт, що є одним з лідерів у регіоні з надання широкого спектру стивідор. послуг з перевалки, зберігання, підготовки та відправки різних вантажів), підприємство «Евері» (займається прийомом, зберіганням і перевалкою рослин. мастил з автомобіл. та залізнич. транспорту на водний за допомогою сучас. високотехнол. мор. терміналу) тощо. За 13 км від Миколаєва – міжнар. аеропорт «Миколаїв» (у межах Новоодес. р-ну).

До осн. пром. підприємств, що складають екон. потенціал сучас. М., належать: наук.-вироб. комплекс газотурбобудування «Зоря»-«Машпроект» (спеціалізується на розробленні, виробництві та модернізації газотурбін. двигунів для військ., торг. і пасажир. суден, а також газоперекачувал. агрегатів), Миколаївський бронетанковий завод (здійснює діагностику, ремонт, тех. обслуговування, переобладнання та модернізацію бронетанк. й автомобіл. техніки), завод «Екватор» (виготовляє системи вентиляції, пром. установки для кондиціювання повітря, теплообмінники, обладнання для фільтрування й очищення повітря та газів, холодиль. техніку), підприємства «Артіль» (виготовляє устаткування для оброблення металу, деревини, різноманіт. мінерал. матеріалів, а також будує судна на повітр. подушках), «Онікс» (спеціалізується на виробництві електродвигунів, побут. техніки та деревооброб. обладнання); Микол. глинозем. завод (одне з найбільших в Україні та в Європі підприємство кольор. металургії, осн. продукцією якого є металург. глинозем або оксид алюмінію – сировина для виробництва алюмінію); компанія «Нібулон» (один з найбільших укр. с.-г. виробників і експортерів, що має 43 філії в 12-ти областях України; осн. напрями діяльності: рослинництво, тваринництво, виробництво кормів, будівництво елеватор. комплексів і перевантажувал. терміналів, суднобудування, організація судноплавства); Микол. відділ. АТ «Сан Інбев Україна» (колиш. пивзавод «Янтар»; виготовляє бл. 20 сортів пива, а також широкий асортимент без- і слабоалкогол. напоїв), підприємство «Лакталіс-М.» (одне з лідерів виробництва кисломолоч. продуктів в Україні; торг. марки: «President», «Galbani», «Дольче», «Lactel», «Лактонія», «Фанні», «Локо Моко» тощо), Микол. хлібзавод № 1, підприємство «Шисхол» (спеціалізується на переробленні молока, виробництві морозива й сиру); фірма «Велам» (виготовляє класичні та екс-

клюзивні вироби для сну, зокрема неткані матраци, перини, подушки, ковдри, пуфи); Микол. завод залізобетон. виробів. Станом на 2018 у М. - 13 ВНЗів 3–4-го (окрім Нац. університету кораблебудування, Микол. і Чорномор. університетів, Микол. аграр. університету, функціонують Міжнар. технол. університет «Микол. політехніка», Мед.-природн. університет, Микол. філія Київ. університету культури і мистецтв, Міжнар. класич. університет ім. П. Орлика, Микол. міжрегіон. інститут розвитку людини Відкритого міжнар. університету розвитку людини «Україна», Микол. інститут права Нац. університету «Одес. юрид. академія») та 16 – 1–2-го рівнів акредитації, 14 закладів профес.-тех., 79 – заг. серед. та 78 – дошкіл. освіти; 10 початк. спеціалізов. мист. навч. закладів (муз. – 6, мистецтв – 3, худож. – 1), 12 закладів позашкіл. освіти (Палац творчості учнів, клуб юних моряків з флотилією, міські станції юних натуралістів і юних техніків, Будинки дит. і юнац. творчості Завод. та Інгул. р-нів, Центр позашкіл. роботи Корабел. р-ну). У М. працюють 42 бібліотечні установи, зокрема Миколаївська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова, Миколаївська обласна наукова медична бібліотека, обл. б-ки для дітей ім. В. Лягіна та для юнацтва; гол. міські б-ки: наук.-пед., центральні для дорослих ім. М. Кропивницького та для дітей ім. Ш. Кобера і В. Хоменка. Серед провід. закладів культури (окрім укр. театру драми та муз. комедії, рос. драм. театру, облас. філармонії та театру ляльок): обл. – Центр нар. творчості, Будинки худож. творчості, Палац культури; міські – Палади культури «Корабельний» і «Молодіжний», Палац культури і мистецтв, Палац культури та урочистих подій, Метод. центр клуб. роботи, Будинки культури місцевостей Матвіївка, Велика Корениха, Мала Корениха, Тернівка, Кульбакино; кінотеатри «Батьківщина», «Піонер», «Мультіплекс». Бл. 50-ти худож. колективам присвоєні звання «народний» і «зразковий». За межами міста здобули популярність муніципал. камер. оркестр, камер. оркестр старовин. та сучас. музики «Ars-Nova», ансамбль нар. інструментів «Узори», гурт нар. та сучас. пісні «Вільні козаки», естрад. ансамбль «Art Colors Band», танц. колектив нар. та сучас. танцю «Allegro», спорт.-танц. клуб «Слайс», жін. академ. хор ім. С. Фоміних, «Performance Big Band» В. Алексеєва, муз. кавер-група «Radiostars», вокал. ансамбль «Южний патруль» Гол. упр. Нац. поліції в Микол. обл., оперно-вокал. студія ім. Н. Западинської. Діють відділи Микол. краєзн. музею: Миколаївський музей суднобудування і флоту та музей «Підпільно-партизан. рух на Миколаївщині в роки Великої Вітчизн. війни. 1941–44». Діють бл. 40 музеїв при установах, підприємствах, навч. закладах (зокрема Мемор. музей бойової слави моряків-десантників під командуванням ст. лейтенанта К. Ольшанського при Микол. мор. торг. порту, Музей історії міліції при Гол. упр. Нац. поліції в Микол. обл., Музей корабел. слави при Микол. суднобуд. заводі, музей при Микол. обсерваторії, виставк. зали Микол. міського палацу культури і мистецтв та Микол. обл. організації НСХУ). Серед місцевих ЗМІ – телеканал «М.» (філія Нац. сусп. ТРК України), ТРК – «МАРТ» (комунал. підприємство), «НІС-ТВ», «Сатурн», «ТАК-TV»; газети – «Вечерний Николаев», «Рідне Прибужжя», «Николаевские новости», «Южная Правда», «Наш город Николаев»; радіоканал «М.»; інтернет-видання – «Інше.ТВ», «Преступности.НЕТ»,

«НикВести», «Свідок.Info», «Новости-N», «Шиповник», «Podrobnosti.mk.ua», «Николаевские известия», «Мой город», «NikLife», «Центр журналистских расследований», «0512.com.ua». Жит. міста первинну мед. допомогу надають 7 центрів мед.-сан. допомоги, у складі яких функціонують 39 амбулаторій заг. практики сімей. медицини. Другий рівень мед. обслуговування забезпечують 5 міських лікарень, дит. лікарня, 2 дит. консультативні поліклініки, 3 полог. будинки, міські протитуберкульоз. диспансер і стоматол. поліклініка, комунал. стоматол. поліклініки № 1, 2, 3. На тер. міста знаходиться низка обл. лікувал. установ, підпорядкованих Упр. охорони здоров'я Микол. облдержадміністрації: 7 лікарень, 4 диспансери (лікар.-фізкультур., наркол., онкол., шкірно-венерол.), стоматол. поліклініка, клін. шпиталь ветеранів війни, станція переливання крові, будинок дитини та 2 дит. санаторії (кардіоревматол. «Південний» і туберкульоз. «Дубки»). Є 25 спорт. шкіл і спеціалізов. спорт. шкіл олімп. резерву міського й обл. підпорядкування з легкої атлетики, фехтування, велоспорту, веслування, вітрил. спорту, футболу та ін. видів спорту. Виступають баскетбол. клуб «М.» і футбол. клуб «М.» (обидва – муніцип.). Діють обл. організації фізкультурно-спорт. т-в «Динамо», «Колос» і «Спартак». До спорт. інфраструктури міста належать Центр. міський стадіон, стадіон «Юність», спорт. комплекси «Зоря», «Надія», «Трудові резерви», плавал. басейн «Водолій», Микол. кінноспорт. база.

У М. діють 30 готелів (осн.: «Олександрівський», «Palace Ukraine», «Nikotel», «Континент», «Інгул», «River Hotel», «Корал», «Atrium», «Шале», «Адмірал Грейг», «Hellen», «Золотий фазан», «Асторія», «Mark Plaza», «Турист», «Пілігрим»), мотелів і хостелів. Реліг. громади: УПЦ МП – 22, УПЦ КП – 7, УАПЦ – 4, УГКЦ – 1; Вірмен. апостол. церкви – 1; РКЦ – 2; Укр. лютеран. Церкви – 4; Церков харизматич. типу – 31, християн віри євангельської (п'ятидесятників) – 13, євангел. християн-баптистів – 11, адвентистів сьомого дня – 8, свідків Єгови – 5, повного Євангелія – 4, пресвітеріан. – 3, новоапостол. – 1, Ісуса Христа Святих останніх днів – 1; мусульман – 11; юдеїв – 4; свідомості Крішні – 1. У М. на держ. обліку перебуває 347 нерухомих пам'яток культур. спадщини, з них архітектури – 139, монум. мистецтва – 20, археології – 71, історії – 108. Пам'ятками архітектури нац. значення є будівлі мор. відомства: на вул. Артилерійська, № 4 – штаб флоту (приміщення гол. командира Чорномор. флоту та голови Чорномор. адміралтей. правління; зведений 1792–96, відреставрований 1973–78; нині Микол. музей суднобудування і флоту), № 7 – офіцер. зібрання (1820; нині Микол. міський палац культури і мистецтв); на вул. Фалєєвська, № 4 – Свято-Микол. церква (1813–17; нині належить громаді УПЦ МП); на вул. Обсерватора, № 1а – Микол. астроном. обсерваторія (1827); на вул. Набережна – брама та мури суднобуд. верфі (1848; побл. Микол. суднобуд. заводу), № 29 – Старофлот. казарми (нині Микол. краєзн. музей); на вул. Перша Слобідська, № 2 – мор. (чол.) гімназія (нині Микол. буд. коледж Київ. університету будівництва і архітектури; обидві – 1850). Охороняються 2 пам'ятки історії нац. значення: могили-склепи вченого, винахідника і громад. діяча, засн. Харків. університету В. Каразіна (1773–1842) та родини Аркасів (поховання М. Аркаса, 1853–1909, його матері – С.

Богданович-Аркас, 1824–98; М. Фалєєва, що був спочатку похов. у вівтар. стіні Адміралтей. собору (див. Миколаївський некрополь). Серед пам'яток архітектури й історії місц. значення – будинок, у якому раніше розташовувалися Чорномор. гідрогр. депо, кабінет рідкіс. речей (перший музей міста) і муз. училище (нині муз. школа № 1 ім. М. Римського-Корсакова); житл. будинок-особняк, в якому 1792–95 проживав видат. військ. і держ. діяч, засновник Одеси Й. де Рибас; будинки, в яких народилися військ. діяч, фахівець у галузі кораблебудування, океанограф С. Макаров (1848) і М. Аркас (1853); водонапірна башта, споруджена 1907–08 за проектом В. Шухова та використовувалася до 1958 у системі міського водопостачання; колишня трамвайна підстанція, що є однією з «візитівок» міста; Костянтинів. батарея в р-ні Малої Коренихи – фортифікац. споруда періоду Крим. війни 1853–56; кафедрал. собор Різдва Пресвятої Богородиці Микол. єпархії УПЦ МП (1800–28), костел св. Йосипа (1891–95). Встановлено пам'ятники Т. Шевченку, О. Пушкіну, М. Фалєєву, С. Макарову; погруддя М. Римського-Корсакова, В. Сухомлинського, В. Чорновола, Г. Потьомкіна, адміралів Ф. Ушакова, Ф. Белінсгаузена, М. Лазарева, П. Нахімова, В. Корнілова, Г. Бутакова, Героя Крим. війни матроса Г. Шевченка, Героя Рад. Союзу В. Лягіна; пам'ятний знак М. Леонтовичу; 2 пам'ятні хрести на честь 2000-ліття Різдва Господнього (на розі вул. Садова та Центр. проспекту; на Флот. бульварі), архіт. ансамбль на честь 200-річчя заснування М. «Корабелам і флотоводцям в ознаменування двовікової праці Миколаївських суднобудівників: 1789–1989», пам'ятні знаки на місці колиш. палацу Аркасів, жертвам голодомору в Україні 1932–33, пам'ятник і мемор. комплекс на честь Героїв-десантників загону К. Ольшанського (на центр. площі міста), пам'ятний знак воїнам-визволителям М., монумент «Єдина Європа», пам'ятник Героям Небес. сотні.

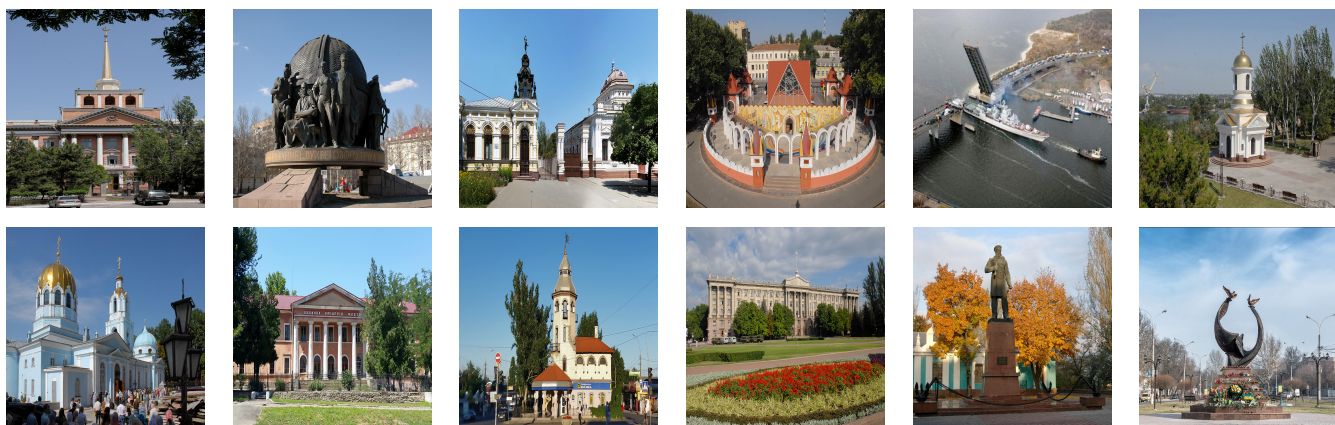
Серед видат. уродженців – астрофізик Ф. Бредихін (чл.-кор. С.-Петербур. АН), фахівець у галузі залізнич. транспорту та транспорт. техніки В. Образцов (академік АН СРСР), фахівець у галузі приклад. математики, обчислюв. техніки й програмування В. Геловані, археолог В. Станко (обидва – академік РАН), хімік І. Казарновський (чл.-кор. АН СРСР), фізик Е. Горкунов (чл.-кор. РАН), фахівець у галузі екон. кібернетики О. Бакаєв, геолог І. Чебаненко (обидва – академік НАНУ), фахівець у галузі теплотехніки В. Бузник (чл.-кор. АН УРСР), астроном, дит. письменник К. Чурюмов (чл.-кор. НАНУ), лікар-епідеміолог Л. Громашевський (академік АМН СРСР, Герой Соц. Праці), топографоанатом, лікар-хірург К. Кульчицький (академік АПНУ), педагог О. Щербак (чл.-кор. НАПНУ), літературознавець, славіст Ю. Бойко (дійс. чл. УВАН, НТШ); лікарі Л. Авдоніна, А. Браун, Г. Венгер, В. Гармашів, О. Герасимов, А. Двірський, Я. Кефелі, Н. Котова, Л. Мостова, В. Ринденко, Н. Рожковська, В. Сердюк, А. Середницький, геолог, стратиграф-палеонтолог Д. Айзенверг, гірн. інж. С. Заборовський, геофізик С. Демишев, фахівець у галузі лісівництва Г. Бжицький, болотознавець, палеоботанік В. Доктуровський, біологи І. Сербінов, О. Яната, фахівець у галузі гідромеліорації А. Кортацці, географ Ф. Лисецький, хімік І. Кузнецов, астроном, геодезист О. Васильєв, брати астроном Віктор і фахівець у галузі мостобудування Євген Кнорре, фахівці в галузі корабле- та

суднобудування В. Заботін, А. Ганькевич (обидва – Герої Соц. Праці), В. Андріанов, В. Боград, Ю. Горбенко, Г. Дем'янка, В. Зайцев, В. Іванов, О. Каїров, С. Каменський, П. Кржечковський, Ю. Крючков, М. Лебедь, О. Мочалов, О. Рашковський, С. Рижков, Г. Романовський, фахівці в галузі теплофізики В. Бандура, А. Шевцов, фахівець у галузі тепломасообміну В. Притула, фахівці в галузі електроенергетики Ю. Глонягін, М. Костенко, фахівець у галузі електрозв'язку В. Кісель, фахівець у галузі електрофізики Н. Кускова, фахівець у галузі компресоробудування І. Виршубський, фахівець у галузі машинобудування Ю. Новіков, фахівець у галузі двигунобудування Б. Тимошевський, фахівець у галузі гідротехніки Я. Каганов, фахівці в галузі металургії К. Григорович, В. Кацман, фахівці в галузі зварювал. виробництва В. Квасницький, Д. Корнєєв, Ю. Стеренбоген, матеріалознавець Б. Мазуровський, фахівець у галузі приклад. геометрії, інж. графіки В. Борисенко, математики М. Бритман, М. Васильєв, П. Калафаті, О. Кужель, А. Хомченко, фізики Ю. Ментковський, М. Пантелєєв, В. Ткаченко, Л. Христофоров, фахівець у галузі механіки О. Христенко, фахівець у галузі моделювання систем упр. В. Моржов, фахівець у галузі механіки полігр. автоматів К. Тір, економісти М. Волобуєв, О. Кон, С. Матвєєв, О. Шебаніна, архітектор В. Макухін, фахівці в галузі будівництва С. Пастушенко, О. Фіделєв, історик Р. Бродський, правознавці М. Карабчевський, В. Колпаков, М. Цитович, мовознавці О. Дубова, І. Колегаєва, В. Колесник, каліграф, шрифтолог А. Коссодо, педагоги О. Локшина, І. Стариков, психологи І. Мейжис, В. Третьяченко; прозаїки, поети, перекладачі Д. Айзман, В. Васильєв, П. Вейнберг, Л. Вишеславський, Зепп Ейстеррайхер, В. Зима, С. Іванюк, С. Іщенко, Л. Матвєєва, В. Могилюк, О. Полішкарів, С. Стульник, Е. Январьов, журналіст С. Інгулов; живописці, графіки М. Божій (нар. художник СРСР, академік АМ СРСР), В. Волков (засл. художник УРСР), Василь та його син Олег (засл. художник України) Волошинови, О. Приходько (засл. діяч мистецтв України), О. Артим, Я. Булавицький, Р. Вайншток, Г. Журавський, С. Завтура, Б. Задвицький, Ю. Золотухін, Л. Інглезі, В. Кабаченко, С. Коваленко, Г. Коптєва, В. Коренєв, Ю. Корнюков, В. Кузьмін, Ф. Кумпан, М. Лепетич, М. Лінський, О. Логвинюк, Л. Мандрикова, І. Мазурок-Покиданець, О. Маркитан, Р. Мірзоєв, В. Осташева-Степанчук, Ф. Петриковський, Н. Пінчук-Войленко, О. Покосенко, Д. Портнов, В. Ряснянська, Л. Семикіна, А. Синишин, М. Сопелкін, М. Степанов, В. Шевченко; мистецтвознавець, живописець С. Росляков; скульптори В. Гарін, брати Гедройци, О. Кудрявцева, О. Максименко, Інна та її син Віктор Макушини (див. також Ю. Макушин); художники театру та кіно В. Лассан (засл. діяч мистецтв УРСР), В. Гідулянов (засл. діяч мистецтв України), В. Зебек; майстриня декор. розпису Є. Бондаренко, майстриня соломоплетіння Н. Бутенко, художниці декор.-ужитк. мистецтва О. Гоголь, О. Катиніна, Т. Кручиніна, Г. Кузьменко, майстрині худож. ткацтва Н. Дудник (засл. майстер нар. творчості України), О. Дудник, майстрині худож. вишивки В. Клок (засл. майстер нар. творчості України), Т. Думанська, майстер ювелір. мистецтва О. Кошміла, майстриня худож. різьблення С. Леонова, майстриня декор. розпису та писанкарства Т. Ульянкін; судномоделіст, майстер різьблення на камені О. Вичеров (засл. майстер нар. творчості УРСР), родина автомоделістів Бражки; культурні діячі Л. Єнтіс (засл. діяч мистецтв України), П.

Зборовський; театр. діячі Ф. Верещагін (нар. арт. СРСР), М. Берсон (нар. арт. України); режисери В. Лизогуб (нар. арт. УРСР), А. Кац (нар. арт. Латвій. РСР та України, засл. діяч мистецтв РФ), Д. Криворучко (засл. діяч мистецтв України), Л. Ельстон (засл. діяч мистецтв Карел. АРСР); актори О. Зражевський (нар. арт. СРСР), Н. Батуріна (нар. арт. України), В. Безпольотова, І. Гранкін, А. Кучинський (усі – засл. арт. УРСР), подружжя Надія (засл. арт. України) та Олег (засл. діяч мистецтв України) Ігнат'єви, Л. Курманова, Д. Огіренко, Г. Плохотнюк (усі – засл. арт. України), Н. Лисенко; актор Федір і його син режисер, сценарист Вадим Калашникови; артист розмов. жанру О. Жигалкін (нар. арт. України); артист балету В. Клочко (засл. арт. Узбец. РСР), балетмейстер О. Леоненко (засл. арт. України); муз. діяч А. Сирота (засл. діяч мистецтв України); музикознавець Г. Луніна; композитори О. Козов'якін, В. Коршунов, О. Таганов; диригенти О. Барвінський, О. Кабаченко (обидва – засл. діячі мистецтв України), П. Бойченко, В. Євдокимов, В. Єфремов; співаки С. Захаров (нар. арт. РФ), В. Трофименко, В. Лужецький (обидва – засл. арт. УРСР), О. Кедіс, Л. Цуркан (обидва – засл. діячі мистецтв України), В. Кучинський (засл. арт. Білорус. РСР), О. Басенко, Я. Дюмін; кларнетист Й. Вебер (засл. арт. України), скрипаль Б. Каменський, піаніст П. Ковальов; майстер струнно-смичк. інструментів О. Сергієнко; кінооператор Г. Айзенберг (засл. діяч мистецтв РРФСР), кінорежисер Н. Андрійченко; музеєзнавець Л. Хлопинська; церк. діячі Павло (РПЦ; П. Вільковський), Іларій (УПЦ МП; Е. Шишковський); громад.-політ. діячі Д. Кокізов, М. Лагута; дипломат Д. Лалков; спортсмени та тренери Д. Баїн, В. Бердник (обидва – акробатика), С. Главатий, О. Дершан-Жупійова, В. Добровольський, О. Іллюшкіна, В. Кіба, В. Кочмарик, С. Куделя (усі – [легка атлетика](#)), В. Беляєва, В. Горжій, О. Коломієць, О. Мовчан, Л. Прокоф'єва, О. Цигульова (усі – стрибки на батуті), А. Комар, Ю. Марченко, А. Скороход, Ю. Сурдін, В. Устинов, О. Харлан, О. Хомрова, А. Шлікар (усі – фехтування), С. Бут, Ю. Кобельник, І. Палієнко (усі – фрістайл), В. Барський, Г. Коновець (обидва – самбо, [дзюдо](#)), І. Іщенко (вільна боротьба), В. Корепанов (вільна та греко-римська боротьба), О. Григор'єв, О. Ключко, С. Ковганко, С. Корчинський, О. Машкін (усі – бокс), О. Єланська, С. Жегар (обидві – карате-до), Т. Іващенко ([кікбоксинг](#), [бокс](#)), Г. Зашук, О. Леонов (обидва – баскетбол), Є. Лемешко, С. Леута (обидва – футбол), І. Бубнов, С. Єнтіс, К. Землянська, М. Іванов, Т. Колесникова (усі – академ. веслування), В. Видайко, І. Гайдамака, М. Кошман, М. Прокопенко (усі – веслування на байдарках і каное), В. Димо (плавання), Х. Іщенко, І. Кваша, О. Колодій, Т. Мар'яно, О. Федорова (усі – стрибки у воду), Є. Іванова (плавання, веслування, вітрил. спорт), М. Оберемко ([вітрильний спорт](#)), А. Головін (водно-мотор. спорт), В. Завіновська, Ю. Клименко (обидва – настіл. теніс), С. Кисельова, В. Погановський (обидва – кінний спорт), І. Дагіль (пожежно-приклад. спорт), Ю. Зе-ленов (судномодел. спорт); фахівець з підвод. плавання та мінної зброї М. Беклемішев, військ. моряк, дослідник Арктики Г. Брусилов, військ. діячі І. Диков, О. Коленковський; Герої Рад. Союзу П. Андреев, Л. Бубер, В. Гречишников, М. Гурський, М. Дмитрієв, В. Дойчев, М. Єгипко, К. Казачинський, І. Карабут, М. Кирилов, П. Колесников, В. Павлов, Г. Петрова, М. Півнюк, В. Поярков, І. Самбуров, Г. Стельмах, повний кавалер ордена Слави А. Біоносенко. З М. пов'язані життя та діяльність:

мовознавця, письменника, фольклориста, етнографа, почес. чл. С.-Петербур. АН В. Даля, гідрографів, воен. моряків 19 ст. братів Єгора та Михайла Манганарі (склали низку карт Чорного моря, описували причорномор. береги), видавця, громад. діяча Е. Францева; фахівців у галузі суднобудування М. Александрова, І.Вінника (Герой Соц. Праці), Ю. Макарова, Н. Чантурії, фахівців у галузі газотурбобудування С.Колосова, В. Романова, інж., педагога, популяризатора наук.-тех. знань В. Рюміна; письменників, поетів та публіцистів Г. Ге, І. Бабеля, М. Божаткіна, В. Бойченка, В. Качуріна, Д. Кременя, М.Лисянського, О. Сизоненка, С. Соловійова, А. Топорова, Б. Арова, В. Ганичева, А. Поперечного; художників А. Антонюка, В. Бахтова, М. Бережного, Ю. Гуменного, А. Завгороднього, В. Іваницького, М.Озерного, М. Ряснянського, В. Семерньова, С. Сенкевич, скульптора І. Булавицького; скрипаля, композитора, диригента Й. Карбульки; композиторів, продюсерів І. Крутого, Т. Ярової, К. Брейтбурга; братів композитора Костянтина та співака Валерія Меладзе; співаків І. Носика й О. Сєрова; хор. диригентів С. Фоміних, О. Шпачинського, диригента-постановника О. Мадараш; артистів, діячів театру та кіно Д. Борщова, В. Бурдика, А. Вербця, В. Високова, Р. Гаврилка, П. Куманченко, А. Мостренка, В. Остафійчука, В. Пасічника, Н. Троянкової; агропідприємця, Героя України О. Вадатурського; очільників Микол. обл. В. Васляєва (1971–80; під його керівництвом у регіоні відбувалося піднесення в багатьох галузях промисловості, зокрема суднобудуванні) та А. Кінаха (1992–95); військ.-мор. діяча 19 ст. О.Казарського, рев. діяча Л. Троцького, Героя Рад. Союзу І. Карпенка; духов. лідера юдаїст. руху Хабад М.-М. Шнеєрсона; архієпископа УПЦ КП Володимира (Ладики), архієпископа УПЦ МП Питирима (Старинського). Здобули славу на міжнар. спорт. аренах: О. Абраменко (лижна акробатика), І.Бабакова, В. Стюпіна (обидві – стрибки у висоту), С. Буховцев, В. Красношапка, Ю. Нікітін (усі – стрибки на батуті), С. Белоущенко, А. Пустовіт, С. Спірюхова (усі – [академічне веслування](#)), Є. Яциненко (веслування на байдарках), Т. Данько (вільна боротьба), О. Бабачек, І. Богдан (обидва – греко-римська боротьба), С. Деваков ([бокс](#)), А. Нагірна ([велоспорт](#)).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Ге Г. Н. Исторический очерк столетнего существования Николаева при устье Ингула (1790–1890). Н., 1890;
2. Аров Б. Л. Миколаїв (Розповідь про місто українських корабелів). К., 1966;
3. Выборный П. М. Николаев: Путеводитель. О., 1979;
4. Алешин В. Э., Кухар-Онышко Н. А., Яровой В. А. Николаев: Архит.-истор. очерк. К., 1988;
5. Павлик И. С., Лифанов В. Р., Мычаковская Л. В. Николаев. Улицы рассказывают: Путеводитель. О., 1988;
6. «Именован – город Николаев»: Истор.-краевед. вып. (Сб. ст., очерков, док. и других мат. по истории Николаева). Н., 1989;
7. Лифанов В. Р. Николаев: 1789–1989: Справоч. О., 1989;
8. Шкварець В. П., Мельник М. Ф. Миколаївщина: Погляд крізь століття: Нарис історії. М., 1994;
9. Крючков Ю. С. История Николаева: От основания до наших дней. Н., 1997;
10. Його ж. История улиц Николаева: Топоним. путеводитель по городу и окрестностям. Н., 1997;
11. Щукин В. В., Павлюк А. Н. Старина николаевская и очаковская: Антология (источники по истории городов Николаева и Очакова с конца XVIII до начала XX века): В 2 т. Н., 2016;
12. Николаевцы 1789–1999: Энциклопедический словарь. Николаев, 1999.

Бібліографічний опис:

Миколаїв / О. О. Баковецька, О. В. Бобіна, О. П. Тригуб, Д. Ю. Щербак// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65247>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).